

PALABRAS PARA O FINAL DO ACTO DO DÍA DAS LETRAS GALEGAS

CLOSING WORDS FOR THE END OF THE GALICIAN LITERATURE DAY EVENT

Henrique Monteagudo

En Galicia as mulleres non soamente son poetas, senón tamén músicas naturais. En Castela, Portugal e outras provincias os homes son os que compoñen as coplas e inventan os tons ou aires, e así se ve que neste xénero de coplas populares falan os homes coas mulleres. No meu país, é ao contrario. Na maior parte das coplas galegas falan as mulleres cos homes, e é porque elas son as que compoñen as coplas e elas mesmas inventan os tons ou aires a que as han de cantar.

A cita que inicia este texto débese a Martín Sarmiento, o primeiro erudito que valorizou o idioma e a cultura popular galega, e o precursor non só do galeguismo, senón mesmo das recolleitas de falares e de cantares do pobo. Deixouna escrita no seu tratado *Memorias para la poesía y poetas españoles*, rematado en 1745. Neste mesmo estudo, comunicaba a descuberta da lírica trobadoresca medieval galego-portuguesa. Precisamente, o xénero poético máis singular desta, dentro do panorama lírico da Europa medieval, é a cantiga de amigo, composición posta en boca dunha muller. Aínda que os cantares de amigo que chegaron a nós foron compostos por trobadores varóns, sen dúbida reflicten unha antigüísima tradición autóctona de canto feminino, ben que reelaborada con moito requinte. Varios deles presentan escenas de mozas cantando, como acontece naquela do xogar Lourenço que comeza:

Tres moças cantavan d'amor
mui fremosinhas pastores,
mui coitadas dos amores;
e diss'end'ũa, mia senhor:
*Dized'e, amigas, comigo
o cantar do meu amigo.*

Outras cantigas están postas na voz dun coro de mozas que celebran as ocasións que lles ofreceran as romarías para a folía, como acontece nesta de Pero de Viviães:

Pois nossas madres van a San Simon
de Val de Prados candeas queimar,
nós, as meniñas, punhemos d’andar
con nosas madres, e elas enton
*queimen candeas por nós e por sí,
e nós, meniñas, bailaremos i.*

Nossos amigos todos lá iran
por nos veer, e andaremos nós
bailand’ant’eles, fremosas, en cos;
e nossas madres, xa que ala van,
*queimen candeas por nós e por sí,
e nós, meniñas, [bailaremos i].*

Como acaba de lembrar o noso colega Xesús Alonso Montero, na obra auroral do Rexurdimento, *Cantares gallegos* —repárese no título—, Rosalía de Castro toma emprestada a voz dunha neniña que promete:

Cantarte hei, Galicia,
teus doces cantares,
que así mo pediron
na beira do mare.

Cantarte hei, Galicia,
na lingua galega,
consolo dos males,
alivio das penas.

Sabido é que Rosalía foi colleiteira de cántigas, como o foron o seu marido Manuel Murguía e a súa filla Alejandra. Eu mesmo editei o que queda da ceifa folclórica recadada pola poeta, e nos vindeiros meses a Academia ofrecerá da man de Diego Rodríguez a edición dos ricos materiais das *Rimas populares gallegas* que axuntou Manuel Murguía, o fundador e primeiro presidente da nosa institución.

A creación, recreación e transmisión da poesía oral foi cousa dunha “infinda moitedume de luciñas e vagalumes” que ao longo dos séculos, que

en palabras de Castelao “crearon o idioma, a cultura, as artes, os usos e costumes, en fin, o feito diferencial de Galiza”. No discurso *Alba de Gloria*, que acabo de citar, o rianxeiro facía desfilar ante os nosos ollos unha comitiva das figuras maiores da nosa historia compoñendo unha “Santa Compañía dos inmortais”. Mais, di el, en canto esta se perdeu nunha foresta,

vin xurdir da terra da nosa Terra unha infinda moitedume de luciñas e vagalumes, que son os seres innominados que ninguén recorda xa, e que todos xuntos forman o substrato insubornable da patria galega. Elas son as que, en longas centurias de traballo, humanizaron o noso territorio patrio, infundíndolles a tódalas cousas que na paisaxe se mostran o seu propio espírito. Elas son as que gardan e custodian os legados múltiples da nosa tradición, os xermes da nosa futura historia, as fontes enxebres e purísimas do noso xenio.

Imaxinemos agora que nesa Compañía desfilasen as figuras homenaxeadas o Día das Letras Galegas, comezando por Rosalía e o propio Castelao. Detrás destas, encabezando a procesión das luciñas, irían en foliada as faís-cas de Adolfinia e Rosa Casás Rama, Eva Castiñeira e mais as Pandereiteiras de Mens. Elas representan —volvo ás palabras do gran rianxeiro— “o pobo, que nunca nos traizoou; a enerxía colectiva, que nunca perece”; “o que nós fomos, o que nós somos e o que nós seremos sempre, sempre, sempre”. Beizón para elas e para todas aquelas persoas e colectivos que, mediante a arte e o estudo, contribuíron a rescatar e arrequentar o legado da nosa tradición lírica popular!

Castelao, de quen estamos a celebrar o 75 cabodano, referiuse arreo ao pobo traballador como creador e custodio fiel, durante séculos, da cultura e da chave de ouro da identidade galega: o idioma. Lembremos aquel célebre parágrafo en que se preguntaba:

Que diríamos se o Estado mandase derrubar o Pórtico da Gloria? Pois eu digo que o noso idioma é unha obra de arte mil veces superior á obra do Mestre Mateo. Creouna o xenio inviolable do noso pobo e labrouna o amor, a dor e a ledicia de moitísimas xeracións. Unha lingua é máis que unha obra de arte; é matriz inesgotable de obras de arte.

O ilustre patriota cicelou moitas sentenzas esclarecidas sobre o idioma. Lembremos dúas máis:

1. Ten Galiza un idioma propio? O pobo galego fala un idioma de seu. O galego foi instrumento marabilloso da grande poesía lírica medieval de Hispania. O galego é un idioma extenso e útil, porque —con variantes— se fala no Brasil, en Portugal e nas antigas colonias portuguesas. O galego rexurdiu no século pasado con poetas tan egrexios como Rosalía, Curros e Pondal. O galego é hoxe o idioma que prefiren os intelectuais como vehículo da nosa cultura. Pero aínda que carecera de tantos méritos contraídos, abondaríalle ser a fala do pobo traballador para estar dignificado de por si, pois o galego é unha executoria viva do traballo e unha cédula honrosa de cidadanía e democracia.
2. Galiza ten dereito a dignificar a lingua que o seu propio xenio creou, porque é capaz de ser vehículo da cultura universal, porque lle serve para comunicarse cos pobos de fala portuguesa, porque non ten outra mellor para expresar os seus sentimentos e porque perdéndoa xa non lle quedaría ningunha razón de existir.

A última cita convidanos a tecer unha reflexión sobre o presente e o futuro do idioma. Hai xusto un ano, o presidente da Real Academia Galega, Víctor F. Freixanes, fixo un chamamento a prol dun pacto pola lingua. A idea foi ben recibida e xerou unhas expectativas favorables. Meses despois, os datos recollidos polo Instituto Galego de Estatística debuxaban un panorama alarmante. O idioma de noso perdera a súa posición secular de lingua máis falada no país. Moi ao noso pesar, viamos confirmados os negros presaxios que fixeramos ao prevermos os efectos negativos das medidas lingüísticas regresivas aprobadas pola Xunta de Galicia desde 2010. Neste contexto, a boa acollida da proposta dun pacto pola lingua abría un raio de esperanza.

Os discursos dos líderes políticos nos tempos recentes non aboan esa esperanza. Con todo e iso, a nosa ilusión non se extingue. Mentres as expectativas sobre o pacto pola lingua esmorecen, o idioma segue abrollando nas innúmeras iniciativas e campañas —especialmente da xente moza— para promoverlo, defendelo e difundilo en escolas, pantallas e escenarios, nas rúas e nos medios de comunicación, nos comercios e nas oficinas, nas redes ou nos estadios deportivos. Velaí como o exemplo luminoso das cantareiras, que fixeron foliada co idioma a través dos séculos, é seguido por moitas mozas, representadas hoxe aquí polas Tanxugueiras, que proxectan a nosa tradición cara ao futuro. Velaí, tamén, o exemplo da xente de Bergantiños e de toda a Costa da Morte. Afouta xente da

beiramar, orgullosa da súa nosa fala, que a conservou, a usa e a transmite contra vento e marea!

Para desatarmos os nós que atrapallan o galego precisamos mensaxes de entusiasmo, acompañadas de compromisos tanxibles, e sóbrannos os acenos reticentes e as accións facareñas. Temos que ser quen de saír de vez do bucle interminable das polémicas estériles e as retóricas ocas, alleas ao alento dunha cidadanía inqueda, que aspira a ver o idioma do país convertido nunha lingua normal. Unha cidadanía que quer gozar da liberdade e da posibilidade real de transmitir o galego de pais e nais a fillos e fillas, de usalo sen empezos nas aulas e de empregalo por quen desexe facelo en todos os ámbitos da súa vida persoal e profesional. Un idioma que queremos vivir tranquila e plenamente, con alegría e sen limitacións. O novo impulso para o galego virá dunha reformulación das políticas da lingua que poñan a infancia e a mocidade no centro. Para pular por isto, a Real Academia Galega mantén sempre abertos os seus brazos á colaboración. Porque isto, sendo tarefa de toda a sociedade e de todas as institucións, ten que ter o goberno galego á fronte.

En nome da Academia, interpelo a tódolos galegos e as galegas de ben e fago votos pola unión, alén de intereses de parte, á calor da “nobre e harmoniosa fala” da nación de Breogán, como dixo Eduardo Pondal, o vate destas terras e autor do noso himno. Volvo novamente a Castelao: “Non esquezamos que se aínda somos galegos é por obra e graza do idioma”. E remato tomando emprestado o final dos *Cantares* de Rosalía:

Non me expliquei cal quixera,
que son de esplicansa pouca,
se ghrasia en cantar non teño
o amor da patria me afoga.

Dixen.